

SHYLOCK (*Kupec benátský*)

Největší píle věnována tenkrát, jak má u Shakespeara být, mluvenému slovu . . . Dosaženo vskutku jasné zřetelnosti vět, v nichž myšlenky a obrazy snažily se vystoupit s pravým přízvukem . . .

Vzorem v tom jistě musí být p. Vojan se svým *Shylockem*. Byl to žid hodně urozený a vznešený, israelitský velmož krásného, pružného těla, měkkých a vláčných pohybů, vyspělý k naprosté duševní rovnováze. Nesměl být jiný, měly-li jeho verše znít s tím povýšeným vědomím o jich leposti a smyslu. Výtvar p. Vojanův je nesen vzácnou u nás věcí, vřelým a pozorným umem, jenž pořádá a rovná, rozměňuje a skládá, aby se nic neztratilo a neminulo svým určením. Posunek, šetrný, střídmý, jen chvílemi vrhne rychlé, prudké, ale silné trvalé světlo; čachrášské židovství Shylockovo je sotva nastíněno v několika postojích. Proto právě jeho výstup po útěku Jessičině se svou drastičností pathosu, přechodů a vzezření stojí nesusvisle mimo ostatek. U něho přijme a pochopí se toliko ta zdrcenost čtvrtého aktu, jež se zaráží víc a víc, až se zcela odmlčuje a uzavírá v těžké, nerozřešené otázce.

Čas 8. X. 1909

Shakespearův *Kupec benátský*, jež Národní divadlo sehrálo v pátek dne 2. října, stal se takřka sváteční událostí mezi obyčejnými dnešními večery, hlavně tím, že po dlouhé době jednou zase zaskvělo se na jevišti velké umění Vojanovo. Jeho Shylock zdál se být ještě krásnější a hlubší nežli kdy jindy, měl přízvuky, vzlyky a ztrhané rysy . . . a dal každému okamžiku vzedmutého duševního dramatu plnou jeho váhu, jak jenom zřídka se toho dožijeme. Dere se to vše z vážného, přísně zamýšleného nitra, ve kterém slova, věty, odstavce zpracují se na soudní

výroky, neodvolatelné, pro vždy platné. Žid, jenž je pronáší, má ve výtvaru Vojanově všechny shakespearové vlastnosti svého plemene, záští, zlobu, škůdnickou radost, nízkou krutost, zládnou chtivost . . . Padá to pronikavě do svědomí a citu a není možná, u Vojana, jen tak všelijak zběžně přes to se přenést, neboť Vojan nepovolí a přidrží vás pevnou, důraznou, mocnou rukou nad podrobnostmi Shylockovy posupné msty . . . Obecenstvo děkovalo umělci po jednotlivých aktech i při otevřeném jevišti dlouhou bouří potlesku.

Čas 4. X. 1914

Vojan sice nezapomíná na židovství Shylockovo, vkládá je do úpravy vlasů, do některých posunků a postojů (zvlátní podpírání boků, přitažené lokte, mimika prstů), do nachylování těla, ale Vojanův Shylock je především zloboh jako z jednoho kusu ulitý, strašlivý nenávidník a pekelný mstivec, jehož nesmiřitelná, plemenná zloba hrozí a ječí s příšernou dravčí divokostí. On mohutností a zarytostí svého záští převyšuje o dvě délky hlavy celé své okolí, všichni, kdož se s ním stýkají, jsou chabí a nicotní pidimužáci, kteří žádného svého citu neprocítí velce a hrdinně.

Lidové noviny 18. IV. 1916

Shylock připadl po Vojanovi do rukou p. Hurtových . . . Nezbytně všelicos připomene předchůdce: posunek, kterým Shylock uchytí se oběma dlaněmi v pasu: zaměstnaný, starostlivý krok, jímž vykročí vzhůru dozadu. Ale Vojanův Shylock vynikl čilostí a rušností duševní, které žid p. Hurtův nemá, dramatickým tlakem, jenž v jeho nástupci ztuhl, hadí, pružnou, záluďnou silou, která věstila pronásledovaného zápasníka z Rialta a jež podlehla nyní mračivé rozmrzelosti. Ze Shylocka více nežli bursovní výbojce stal se hašteřivý morous, nevrlý, odmítavý, ne-

skrývající před nikým ani na chvíli své popuzené zloby. Zvláště patrné je to v oné ústřední Shylockově scéně s Tubalem, kde Vojan tak význačně a účinně od zoufalého, bědujícího hněvu nad utrpenou ztrátou opět a opět přecházel k blaženému rozzáření své mstivosti nad pohromou Antoniovou . . . Zde verš jak verš a věta jak věta, musejí být dlouho odvažovány, s tou bedlivostí a vytrvalou přemýšlivostí, se kterou to udělal Vojan. Celé dny tomu věnoval, celý život vynaložil jenom na to, ničím se nezabýval nežli svým dílem, a proto mohl umělecky něčeho dosáhnout. *Čas 16. XI. 1920*

RICHARD III.

Břímě večera leželo celé na p. Vojanovi v titulní roli. Nebyl ničím a nikým mnoho podporován; děje se mu asi, jako se dělo pí Kvapilové. Jeho Richard začíná volným a přidušeným monologem, přináší Clarenceovi svůj soucit a Anně své vyznání lásky jako konejšivou a oddanou útěchu, vystupuje vůči Alžbětě a Edvardovu dvoru se vzruchem pravdivého hněvu poctivcova, bere své nejměkčí, nejuctivější tóny tam, kde čeká přívržence, a stává se králem a vojevůdcem, jehož rozkazy a přání nestrpí odporu. K Alžbětě ve čtvrtém aktu mluví u něho zdrsnělý válečník přidrzněle, aby nemusil být kajícím prosebníkem, a po scéně strašidel vydere se mu jen několik málo táhlých chraptivých zvuků, jež zahrnou všecek bol jeho osamělého života. Zřící se všech cetek, odhodit všechny všednosti, podat jenom nejvnitřnější jádro, holé a čiré, to byl cíl p. Vojanův; drama Richardovo v jeho výtvoru plyne, jako by nebylo ani královským a dějinným dramatem velkého sveřepce, nýbrž obyčejným příběhem člověka, kterého jste včera potkali a který hned svou bídu, mravní i osudovou, schoval vaším zrakům. Můžete ve

výtvoru p. Vojanově nesouhlasit snad s jeho pojetím, s jeho hlasem, s některým dělením vět a p., vždycky však musíte se poklonit královské jeho umělecké hrdosti, která spoléhá toliko na sílu pouhé věci samé. *Čas 25. IV. 1911*

Richard p. Vojanův povznesl se proti dřívějšímu ještě tím, že se pozorně chránil, aby netrhal a nekouskoval veršů, a jeho přetvářečské rozkošnictví bylo provedeno s naprostým ucelením a s neobyčejnou chutností, s použitkem nejmenšího hnutí: zejména to, v čem je podstata Richardova, umění, jak zachází se svou hereckou maskou, bylo tentokrát zcela na vrcholu jeho umělecké tvorby hrou víček očních, pohledů, úst, čela, svalů.

Lidové noviny 4. IV. 1916

TYBALT (*Romeo a Julie*)

V Mercutiovi postihl to p. Schlaghammer nejlépe v ranní scéně; tam uměl od verše k verši klást pomlčky a pronášet slova, jako by je teprve vynalézal a jako by se bavil právě jejich vynalézáním. Jenže Mercutio p. Schlaghammerův byl by si k tomu měl vypůjčit mnoho od Tybaltu p. Vojanova; to byla jediná postava temperamentně, s pochopením zahraná ve své grimasové divokosti vyzývavého, okázalého rváče. Jakmile někdo stál proti němu, bylo důtklivě cítit mdlobu, vlačnost a mrtvost, se kterou se u nás hraje.

Čas 26. I. 1913

PETRUCHIO (*Zkrocení zlé ženy*)

Na kavalírství Petruchiovo měl Vojan jistě nejkavalírštější postavu. Z počátku bylo to trochu rozpačité, jako by se nemohl rozehrát, ale pak víc a víc přicházel do proudu a Katuška Baptistova může být spokojena: její nový Petruchio, štíhlý, mohutně urostlý, se střídmým knírkem,

ke zdroji spásy, na němž visí celou duší, a ústa se mu pod zářným pohledem vyobloučí v ochotné, poslušné barbarství (ještě jednou později jako vodící motiv). Opře se v poklesavém nasednutí o široký sloup a vyrazí namáhavé, upachtěné, dýchavičné věty uštvaneho žebráka, jenž již již vypukne v dusivé štkání — dokonalý obraz břemene, jímž jest Macbethovi život. Pojí se k němu s hlubokou přesvědčivostí nervosní, hněvivý, zporný spěch pátého dějství: nezáleží již na zbroji a její úpravě, nezáleží na myšlenkovém obsahu a jasnosti vět, jen všecko shodit a v hazardním zavření ulevit si navždy. Ráz, ráz a konec!

Lidové noviny 2. III. 1916

HAMLET

V neděli 17. října Národní divadlo uvedlo po sedmileté přestávce znovu na jevišti Shakespearova *Hamleta* a titulní postavu hrál ovšem opět Vojan, za ohromného návalu a s neobyčejným, svrchovaným úspěchem. O pojetí role rozhoduje dodnes, že drama počalo svou vlastní evropskou dráhu zároveň s rozkvětem a rozšířením filosofie. Bylo to v době, kdy Lessing u herců (Eckhofa) dělal zvláštní umění z toho, jak dovedou přednášet sentence, a první věc, jíž si Goethův Vilém Meister u Hamleta všiml, byla „síla duševní, povýšenost mysli“. Hamlet vyvinul se na divadelní typ filosofa a jest jím také plnou měrou u Vojana. Ale Hamletem Vojanovým nevládne již požitky z filosofie a hrdá důvěra nehledící k trpkosti ovoce, jež filosofie dává. Jeho monology jsou monology člověka, který příliš dobře ví, jaké zhroutení, jaká temná beznadějnost čeká na konci, a tož nespěchá, jde těžkým a namáhavým krokem, váhá a oddaluje závěr, projevuje různým ztahováním rozryté, šeré tváře, jak nerad, bez chuti blíží se k cíli. A přece zase klade věty s tvrdou, zarytou neúpros-

ností, jež přísně se nutí přijmout jakýkoli výsledek, přibíjí je hřebem prstu vzhůru k nebi, ukazuje na ně pádnými pokyvy hlavy: povinnost neúchylné pravdy zápasí v hlase s rozcitlivělou bolestí a přemáhá ji ostrostí svých úderů.

Odtud pak utvořil se s podivuhodnou, vzácnou jednoduchostí a souvislostí ostatní Hamlet Vojanův, ve svých stycích s okolním světem. Vyvrstý ten filosofický bojovník, daleko přečnivající svá skutečná léta, nezapomíná ani na chvíli, jaký hluboký rozdíl je mezi ním a všemi vůkol něho, že na svízelné zápasy, jež vytrvale podstupuje, stačí toliko on svými výjimečnými schopnostmi a že od nikoho nesmí se nadít pochopení. A tedy zahrazuje své nitro i svou osobu brzy tak a brzy onak. Má výjevy, ve kterých jako by si odlehčoval od svých filosofických trudů veselou, hravou ironií (po prvé s Poloniem) bez příměšků zloby. Jindy zloba, ačkoli mocí tlumena, nabývá vrchu, drtí krutým křivením úst a bodavýma, nenávisťnýma očima, sráží nepřátelskými, jízlivými, sečnými přízvuky. Jindy (v krásném, nekonečně smutném duettu s Ofelií) zatetelí se na větách slabý, nepřipouštěný zákmit stesku z nemožnosti lásky, stesku, v němž filosofova duše cítí hroznou vyschlost svých pramenů, své odcizení od všeho prostě lidského: Ofelie, to je mizející stín minulosti, odlehlá vzpomínka, nejistý záchvěv, jemuž srdce pomalu již ani nerozumí. A posléze Hamlet-filosof vzdává se zloby, vzdává se ironie, balí se těsně do sebe, tichne, krotne, přijímá odevzdaně svou vyloučenost ze světa a jen se s ním ještě vypořádává v odhodlaném rozmachu, aby dostal svým vnějším svazkům a závazkům.

Výkon je to jako ulitý, skvěle ucelený, vnitřně zdůvodněný v každém svém bodu, provedený s houževnatostí, propracovaností a silou, jakou dává toliko největší a dospělá umělecká vážnost: již to znamená udržovat hlas stále

v témž ostrém napětí jako strunu před prasknutím! Tento Hamlet Vojanův bude žít a bude nutno k němu se vracet, i až snad přijde nový, jakého asi představoval si Shakespeare, zcela mladý, junný, sličný, se vší živostí, prudkostí, výbušností a citlivou šlechetností mládí. Obecenstvo projevovalo bouřlivými, neustávajícími potlesky mohutnost svých dojmů a Vojan mohl jednou zase vidět, že jeho milí přátelé na galeriích a v zadních přízemcích zachovávají mu touž věrnou příchyllost co on jim. *Novina 22. X. 1915*

Hamleta uprostřed máme, jakého se sotva brzy dočkáme druhého. Mistr Vojan jako by byl chtěl tentokrát vlít do něho všecku krásu, které posud nevyslovil, a jeho tenký hlas, jeho napjaté, útlé věty zněly bolestí, jaké jsou schopny jen bytosti proniknuté nejvyšším a nejčistším utrpením duševním: když promluvil k otci, nebo klečel před ním, když se chýlil nad sedící Ofelií nebo odcházel od ní, když se v ložnici matčině zhroutil na zem zničen a nešťasten, v jeho vzhlednutí, v jeho ubohých rukou, v jeho chvějných, smrtelně teskných verších bylo lkání a úpění, jež se modlilo svým žalem za všechen poskvrněný lidský rod. Kdež by ten Hamlet mohl se zabývat mstou! Ten má svou říši duchových snů a jeho úkolem jest, aby všechny citlivé, zranitelné bytosti něžně, smutně a lítostně posílal do kláštera, tam že budou chráněny před světskou špatností a nízkostí. Ne ironie svítí v jeho očích a tváři, když ho vypravují do Anglie, nýbrž veselá, blažená radost, jako by měl být vykoupen ze vší zloby a bídnosti. Kterak on zachází v tom Hamletovi se slovy a veršem! to není jenom vytříbené, mistrovské umění, to je láska a vděk ke slovům, láska a vděk k prostředku, jímž se vyroní z duše každý posvátný, lehounký odstín jejího hnutí. Když Vojan řekne třikrát po sobě totéž, je to po každé jiná myšlenka znovu

promyšlená, nově pojatá, s novým, vážnějším a jímavějším smyslem. A když dořkává ke konci aktů nebo výjevů odstavce rýmovaným dvojverším, je to jako pomalé, hebké, dumavé vydechnutí, které spěje před sebe kupředu do otvírajících se dálek. Také se vytrhne ze svého duchového vsebepohřížení, také vyskočí a zabouří hněvem v mužných, ocelových větách, také vycení hrozivé, kruté zuby, ale to jen že byl probuzen a vyhnán ze svých dum; a když vidí (už od hřbitovní scény) blížit osvoboditelku smrt, po jeho bytosti rozestře se vláda pokojnosti, která pevně a přísně chce účtovat se životem: jakož božské zákony kázaly nám. *Venkov 4. II. 1920*